

6. Gady

Wprowadzenie

Niniejsze opracowanie prezentuje stan wiedzy na temat gadów województwa lubuskiego zebrany w okresie od czerwca 1980 r. do maja 2008 r.

Na obszarze województwa lubuskiego stwierdzono występowanie 7 rodzimych gatunków gadów. Wszystkie należą do podgatunków nominalnych. Są nimi:

- 1) jaszczurka zwinka (*Lacerta agilis agilis*) (fot. 1);
- 2) jaszczurka żyworodna (*Zootoca vivipara vivipara*) (fot. 2);
- 3) padalec zwyczajny (*Anguis fragilis fragilis*) (fot. 3);
- 4) zaskroniec zwyczajny (*Natrix natrix natrix*) (fot. 4);
- 5) gniewosz plamisty (*Coronella austriaca austriaca*) (fot. 5);
- 6) żmija zygzakowata (*Vipera berus berus*) (fot. 6);
- 7) żółw błotny (*Emys orbicularis orbicularis*) (fot. 7).

Niemożliwy do określenia jest obecnie status 8. gatunku tj. jaszczurki zielonej (*Lacerta viridis viridis*), która albo już nie występuje na opisywanym terenie, lub ze względu na jej niezwykle rzadkość jest trudna do stwierdzenia. W ostatnich latach obserwowano pojedyncze osobniki tego gatunku, jednakże nie ma pewności co do ich pochodzenia.

Wszystkie ww. gatunki gadów, mimo iż prezentują różne statusy, podlegają jednak w Polsce całkowitej ochronie prawnej i generalnie należą do gatunków ginących (Głowaciński, Rafiński 2001).

Należy również wspomnieć o obcych gatunkach gadów, których obecność w środowisku naturalnym województwa bywa z różną częstotliwością odnotowywana. Należą do nich:

- 1) żółw czerwonolicy (*Trachemys scripta elegans*);
- 2) żółw grecki (*Testudo hermanni*);
- 3) żółw mauretański (*Testudo graeca*);
- 4) żółw obrzeżony (*Testudo marginata*);
- 5) żółw stepowy (*Testudo /Agrionemys/ horsfieldii*);
- 6) południowoeuropejskie odmiany żółwia błotnego (*Emys orbicularis hellenica*) i (*Emys orbicularis galloitalica*);

- 7) południowoeuropejska odmiana jaszczurki zielonej (*Lacerta viridis meridionalis*) (np. Najbar 1995, 2005b).

Wymienione powyżej gatunki są albo uciekinierami z niewoli, bądź bywają nielegalnie wypuszczane do środowiska naturalnego. Niewątpliwie najczęściej spośród nich odnotowywana jest obecność żółwia czerwonolicy, który w różnych częściach Europy uważany jest za gatunek inwazyjny, a u nas spotykany jest w obrębie różnorodnych siedlisk wodnych i błotnych (głównie w rejonach dużych miast i miejscowości lotniskowych). Gatunek ten z powodzeniem zaaklimatyzował się i lokalnie obserwowany jest dość regularnie. Na kilku stanowiskach występuje wraz z rodzimym żółwiem błotnym (Najbar 2001).

6. 1. Części tematyczne opracowania

6.1.1. Wstęp

Ogólna charakterystyka gadów i stan ich poznania na terenie województwa lubuskiego.

Gady środkowo-zachodniej Polski (województwa lubuskiego) reprezentowane są przez gatunki typowo nizinne, z wyjątkiem jaszczurki żyworodnej, która jest gatunkiem głównie podgórskim i górskim, jednakże tworzącym również na nizinach zazwyczaj mało i średnio liczebne populacje.

Stan poznania składu gatunkowego i rozmieszczenia gadów na terenie województwa lubuskiego można obecnie określić jako relatywnie dobry. O takim stanie rozpoznania świadczą znane i badane już populacje niektórych rzadko występujących i ginących gatunków. Z drugiej zaś strony odkrywanie nowych stanowisk świadczy o nie dostatecznie kompleksowym zinwentaryzowaniu całej powierzchni województwa. Dlatego prace inwentaryzacyjne w zakresie faunistyki bezwzględnie powinny być kontynuowane.

Przegląd rodzimych gatunków gadów województwa lubuskiego.

Przypuszczalnie do najpowszechniej występujących gatunków gadów na terenie województwa należy jaszczurka zwinka (fot.; ciężarna samica pochodząca z okolic Zielonej Góry), zasiedlająca wszelkie nasłonecznione i o ekotonalnym charakterze obszary takie jak: polany, łąki, nieużytki, świetliste lasy, ich pobrzeża, wrzosowiska itp. Jest to gatunek miejscami

Samica jaszczurki zwinki (fot. B. Najbar)

Samica jaszczurki żyworodnej (fot. B. Najbar)

Młody padalec zwyczajny (fot. B. Najbar)

jeszcze dość pospolity, spotykany także w środowisku antropogenicznym (działki, sady, ogrody, inne uprawy, wały przeciwpowodziowe, tereny wykarczowane wzdłuż linii energetycznych, linii kolejowych, pobocza dróg itp.). Jaszczurka zwinka występuje na terenie całego województwa, jednakże w bardzo zróżnicowanym zagęszczeniu (mat. wł. niepublikowane).

Znacznie rzadszy jest kolejny gatunek - jaszczurka żyworodna (fot.; ciężarna samica w rezerwacie Zimna Woda k. Kiełpina), która w przeciwieństwie do jaszczurki zwinki zamieszkuje siedliska bardziej wilgotne a nawet podmokłe, ponadto cieniste obszary, głównie w dolinach cieków i niektórych śródlądowych zbiorników wód stojących, z dużą ilością gęstej nadbrzeżnej roślinności i licznymi kryjówkami. Można natknąć się na nią np. na niemal całym odcinku dolin rzecznych głównie: Odry, Ilanki, Pliszki i Nysy Łużyckiej. Nigdzie jednak na terenie województwa nie stwierdzono dotychczas bardzo licznych jej populacji (mat. wł. niepublikowane).

Kolejny gatunek - padalec zwyczajny (fot.) jest bardzo szeroko rozprzestrzenioną jaszczurką. W województwie lubuskim dzięki obecności rozległych powierzchni lasów - borów suchych, wilgotnych i mieszanych - będących dla niego dogodnymi do egzystencji siedliskami - należy do często spotykanych gatunków. Miejscami są nawet pospolite, ale konkretne liczby trudno podać, ze względu na prowadzenie przez padalce bardzo skrytego trybu życia (mat. wł. niepublikowane).

Pośród gatunków węży najpospolitszym i dzięki temu zapewne najlepiej znanym na Ziemi Lubuskiej jest zaskroniec zwyczajny (fot.; portret dorosłej samicy z Puszczy Noteckiej k. Gościmia). Jego stanowiska zlokalizowano na terenie całego województwa. Jest to gatunek bardzo związany z wodą, dlatego zazwyczaj występuje wokół zarastających zbiorników wód płynących, stojących i na terenach podmokłych, obfitujących w jego podstawowy pokarm, jakim są: żaby, traszki i chore ryby. Bardzo rzadko poluje na inny pokarm np. drobne ssaki. Sporadycznie oddala się od wody i wówczas spotykany jest na terenach bardziej suchych, które jednak szybko opuszcza (mat. wł. niepublikowane).

Do bardzo rzadko spotykanych i szybko ginących gatunków węży na terenie Polski i województwa lubuskiego należy prowadzący skryty tryb życia gnievosz plamisty (fot.; dorosły samiec z rejonu Słubic). Jego stanowiska na Ziemi Lubuskiej znane są zaledwie z kilkunastu miejsc zlokalizowanych głównie w zachodniej części regionu, w okolicach Słubic, gdzie przypuszczalnie gatunek tworzy obecnie najbardziej liczne populacje w kraju. Lubuskie stanowiska tego

Zaskroniec zwyczajny (fot. B. Najbar)

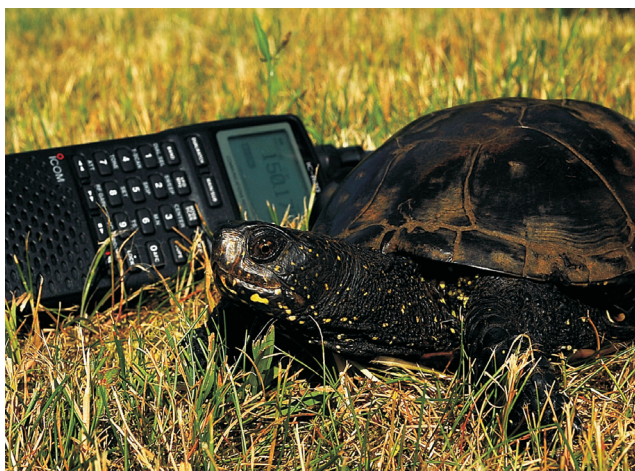

Gniewosz plamisty (fot. B. Najbar)

gatunku, w większości przypadków przetrwały do dzisiaj dzięki ich położeniu w strefie przygranicznej, wieloletniemu ograniczeniu dostępu do tych terenów, stosunkowo małemu zdewastowaniu, słabemu zaludnieniu i sporadycznemu penetrowaniu przez człowieka. Do niedawna znane było również liczebne stanowisko gniewosza plamistego w dolinie Bobru koło Nowogrodu Bobrzańskiego, które jednak w wyniku powodzi w 1997 r. do dzisiaj bardzo zubożało. Do innych rejonów regularnego występowania gniewosza należy zaliczyć także rejon Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Bory Lubuskie” na terenie Nadleśnictwa Lubsko (Najbar 1997, 2000, 2002, 2006).

Jednym z bardziej zagrożonych wyginięciem gatunków lubuskiej herpetofauny jest żmija zygzakowata (fot.; dorosły typowo ubarwiony samiec z rejonu Żar), która była i jest tępiona ze względu na jej jadowitość. W naszym regionie występuje ona już tylko w niektórych okolicach tworząc zazwyczaj mało liczebne populacje. Najłatwiej można natknąć się na nią w kompleksach Borów Dolnośląskich, począwszy od Lipinek Łużyckich, Żar, Żagania i skończywszy na rejonie Przemkowskiego Parku Krajobrazowego. Znana jest także z innych, środkowych i północnych okolic województwa np. Drawieńskiego Parku Narodowego i Puszczy Noteckiej, Dychowa k. Krosna Odrzańskiego, jednak tu jest bardzo rzadko spotykana (mat. wł. niepublikowane).

Do najbardziej zagrożonych wyginięciem gatunków gadów w woj. lubuskim należy żółw błotny (fot.; dorosła samica z rejonu Słubice). Do niedawna w regionie znane były nieliczne stanowiska jego występowania, lecz dzięki intensywnym pracom badawczym wiedza na temat jego występowania oraz biologii i ekologii znacząco się poszerzyła. Od 1998 r., szczególnie na terenie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Szczecinie, w Nadleśnictwie Rze-

Żółw błotny (fot. B. Najbar)

pin i w Nadleśnictwie Cybinka (Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Zielonej Górze) prowadzone są intensywne działania zmierzające do rozpoznania stanu tamtejszych populacji żółwia, które stosunkowo licznie zasiedlają niedostępne, bagniste fragmenty doliny rzeki Ilanki, znacznie rzadziej rzekę Pliszkę, oraz inne cieki i zbiorniki wód stojących o zróżnicowanej wielkości i charakterze pochodzenia. W okresie 10 lat na najbardziej liczebnym stanowisku koło Słubic, znanym już z początku lat 50./60. ubiegłego stulecia, odłowiono łącznie 80 różnowiekowych żółwi. Na innych lubuskich stanowiskach liczebność gatunku sprowadza się do obserwacji najwyżej kilku i to najczęściej starych osobników, z tego też względu stanowiska te przypuszczalnie nie będą miały w przyszłości znaczenia dla zachowania gatunku w regionie, chyba że odpowiednio szybko zostanie podjęty trud prób odbudowania lokalnych populacji (Najbar /red./ i in. 2001; Najbar i Maciantowicz 2001; Maciantowicz, Najbar 2000, 2004; Najbar 2005a, 2007; Najbar, Szuszkiewicz 2005, 2006a, b, 2007).

Jak powyżej stwierdzono sporadycznie pojawiają się doniesienia o obserwacjach na terenie województwa jaszczurki zielonej (Agapow 1994, Najbar 2005b, c). Jednakże poza dwoma przypuszczalnie istotnymi obserwacjami (przy braku okazów dowodowych), inne informacje na ten temat należy niestety uznać za mało wiarygodne. Można przypuszczać, że gatunek ten być może w borach lubuskich tworzy jeszcze szczątkowe populacje, tak jak to jest w pobliskiej wschodniej Brandenburgii (zaledwie kilka kilometrów od granicy z Polską), jednak na dzień dzisiejszy brak przekonujących danych na ten temat.

Żmija zygzakowata (fot. B. Najbar)

Dolina rzeki Ilanki, siedlisko żółwia błotnego (fot. B. Najbar)

6.2. Gatunki specyficzne i wyróżniające gady województwa lubuskiego

A. Gatunki zagrożone wg Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt

Spośród krajowych gatunków gadów do Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. Kręgowce. (Głowaciński 2001) wpisano 3 gatunki. Są to:

- 1) żółw błotny w kategorii EN - gatunek bardzo wysokiego ryzyka, silnie zagrożony;
- 2) gniewosz plamisty w kategorii VU - gatunek wysokiego ryzyka, narażony na wyginięcie.
- 3) jaszczurka zielona w kategorii EXP - gatunki znikłe lub prawdopodobnie znikłe, której status w całej Polsce (podobnie jak na Ziemi Lubuskiej) jest trudny do określenia.

A. Gatunki z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej stanowiącego podstawę wyznaczania obszarów do programu Natura 2000

Spośród gatunków występujących na terenie województwa lubuskiego i podlegających ochronie wg. Dyrektywy Siedliskowej UE - Aneksy II i IV należy żółw błotny. Ponadto w aneksie IV umieszczono gniewosza plamistego.

B. Gatunki charakterystyczne dla regionu (np. takie, których granica zasięgu geograficznego przebiega przez obszar województwa).

Co prawda przez teren województwa nie przebiega granica występowania jakiegokolwiek gatunku gada (być może z wyjątkiem jaszczurki zielonej), jednak obszar Ziemi Lubuskiej stanowi dla występowania niektórych gadów bardzo istotny obszar. Należy tu bezwzględnie wymienić dwa gatunki tj.: żółwia błotnego i gniewosza plamistego. W przypadku żółwia końcowy odcinek doliny Ilanki jest przypuszczalnie

ostatnią ostoją jego liczebnego występowania w tej części Europy. Z tego też względu powinien tu być wyjątkowo pieczołowicie chroniony. Z kolei stanowiska gniewosza plamistego z rejonu Słubic są wg. dzisiejszego stanu wiedzy najbardziej liczebnymi stanowiskami na terenie całej Polski. Dlatego też tereny przez niego zasiedlone należy poddawać różnorodnej opiece (co niestety w większości przypadków nie ma miejsca).

6.3. Najcenniejsze obszary pod względem występowania gadów

B. Rejony o największej bioróżnorodności gadów

Obszary, na których zróżnicowanie gatunkowe gadów należy uznać za największe to:

- 1) Rejon Słubic (Ryc. 1) (Nadleśnictwo Rzepin), gdzie w dolinie rzeki Ilanki (fot. 8) egzystuje opisana powyżej najbardziej liczebna populacja żółwia błotnego (np. Najbar i Szuszkiewicz 2006a). Inne szczytkowe stanowiska żółwia w tej okolicy znajdują się także w dolinie Pliszki, w Cybince (m. in. zbiorniki powyroboiskowe), k. Bieganowa (stawy hodowlane), k. Mielisznicy (ciek Mielisznica - rezerwat torfowiskowy Jezioro Młodno) (np. Najbar i Maciantowicz 2001). Są to jednak stanowiska ewidentnie zanikające, które jeszcze w niedalekiej przeszłości miały najprawdopodobniej połączenia z innymi populacjami znad Odry, Pliszki i Ilanki. Obecnie jednak jest mało prawdopodobne odtworzenie stanu sprzed kilkudziesięciu lat ze względu na załamanie się liczebności tych populacji i sukcesję zajmowanych przez nie siedlisk wodnych i lądowych.

Nasłoneczone obszary w dolinie środkowej Odry; stanowisko występowania m. in. gniewosza plamistego (fot. B. Najbar)

W tym samym rejonie, na terenach należących do Nadleśnictwa Rzepin i poza jego terytorium (gminy Słubice, Cybinka) - na polach i nieużytkach rolnych szczególnie wokół miejscowości Świecko - Maczków - Urad - Cybinka - Biazków (fot.) występują populacje gniewosza plamistego, które należy szczególnie chronić, gdyż lokalnie ich siedliska ulegają szybkiej degradacji i dewastowaniu. Rejony ww. miejscowości zasiedlają także pozostałe bardziej pospolite gatunki gadów.

2) Rejon Mielna - Brodów - Marianki - Zasiaków - Olszyny (Ryc. 1) (częściowo Leśny Kompleks Promocyjny „Bory Lubuskie”), gdzie na terenach zalesionych, półotwartych i otwartych trawiastych, poza ciepłolubnymi żmijami zygzakowatymi, padalcami zwyczajnymi, jaszczurkami zwinkami występuje także gniewosz plamisty. W miejscach podmokłych spotykane są ponadto jaszczurki żyworodne i zaskrońce zwyczajne.

3) Obszar Wzniesień Żarskich, Wzgórz Dalkowskich i Borów Dolnośląskich (Ryc. 1) (fot.) (południowa część województwa). Ze względu na obecność dużych różnorodnych kompleksów leśnych, stosunkowo małego zaludnienia i miejscami nieznacznego przekształcenia terenu, spotykane są tu wszystkie rodzime gatunki gadów z wyjątkiem żółwia błotnego. Na szczególną uwagę zasługuje fakt występowania tu (głównie k. Lipinek, Żar, Żagania, Gozdnicy, Howej, Szprotawy) żmii zygzakowatej, która jak już wspomniano, jest w województwie gatunkiem zagrożonym wyginięciem. W tej części województwa miejscami tworzy populacje złożone z kilkunastu - kilkudziesięciu osobników (przypuszczalnie są to najbardziej liczne populacje tego gatunku na tym obszarze).

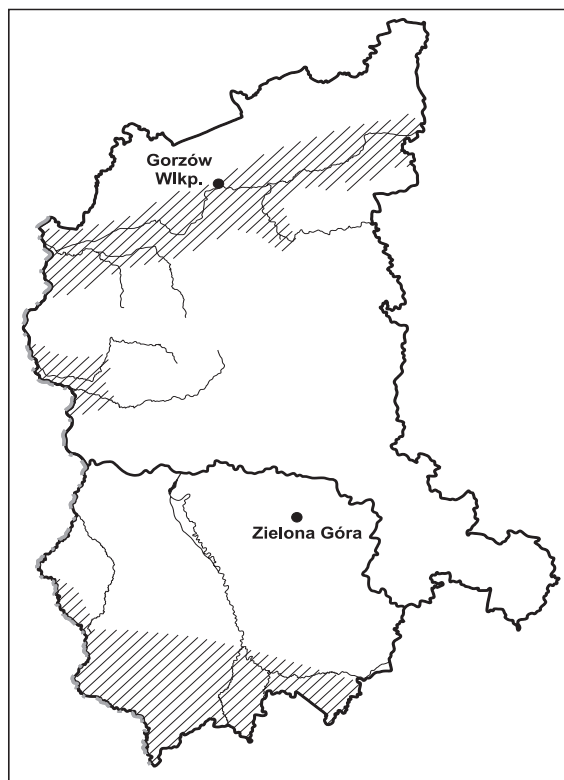

Siedlisko żmii zygzakowatej (fot. B. Najbar)

Dolina Noteci w Kotlinie Gorzowskiej - istotne siedliska występowania kilkunastu gatunków płazów, a z gadów głównie zaskrońca zwyczajnego i sporadycznie żółwia błotnego (fot. B. Najbar).

4) Kotlina Gorzowska (Ryc. 1) - teren otwarty, na wielu stanowiskach podmokły (fot.), z mocno rozbudowaną siecią hydrologiczną, okresowo zalewany - jest zasiedlony przez pospolitsze gatunki gadów województwa lubuskiego, a zwłaszcza przez zaskrońca zwyczajnego, który przypuszczalnie w tym rejonie tworzy najbardziej liczne populacje.

Ryc. 1. Obszary o największej bioróżnorodności gadów

5) W województwie lubuskim poza ww. rejonami znajdują się oczywiście inne obszary, na których występują wszystkie lub niemal wszystkie rodzime gatunki gadów. I one również powinny być postrzegane jako cenne. Przykładem mogą być np. lasy i starorzecza Odry k. Krępy, czy otoczenie starorzeczy k. Nowej Soli. Tutaj jednak mają szansę utrzymania się przez dłuższy czas takie gatunki jak jaszczurki i zaskroniec zwyczajny. Żółw błotny, który występuje tu w szczątkowych ilościach raczej jest skazany na zagładę z powodu zachwianej struktury wiekowej populacji, brakiem kontaktu z innymi populacjami, a przede wszystkim w wyniku zalesienia jego pierwotnych łągowisk.

B. Najbardziej zagrożone siedliska gadów

Generalnie do najbardziej zagrożonych siedlisk na terenie województwa - na których obecnie bytują najcenniejsze populacje rzadkich gatunków gadów - należą:

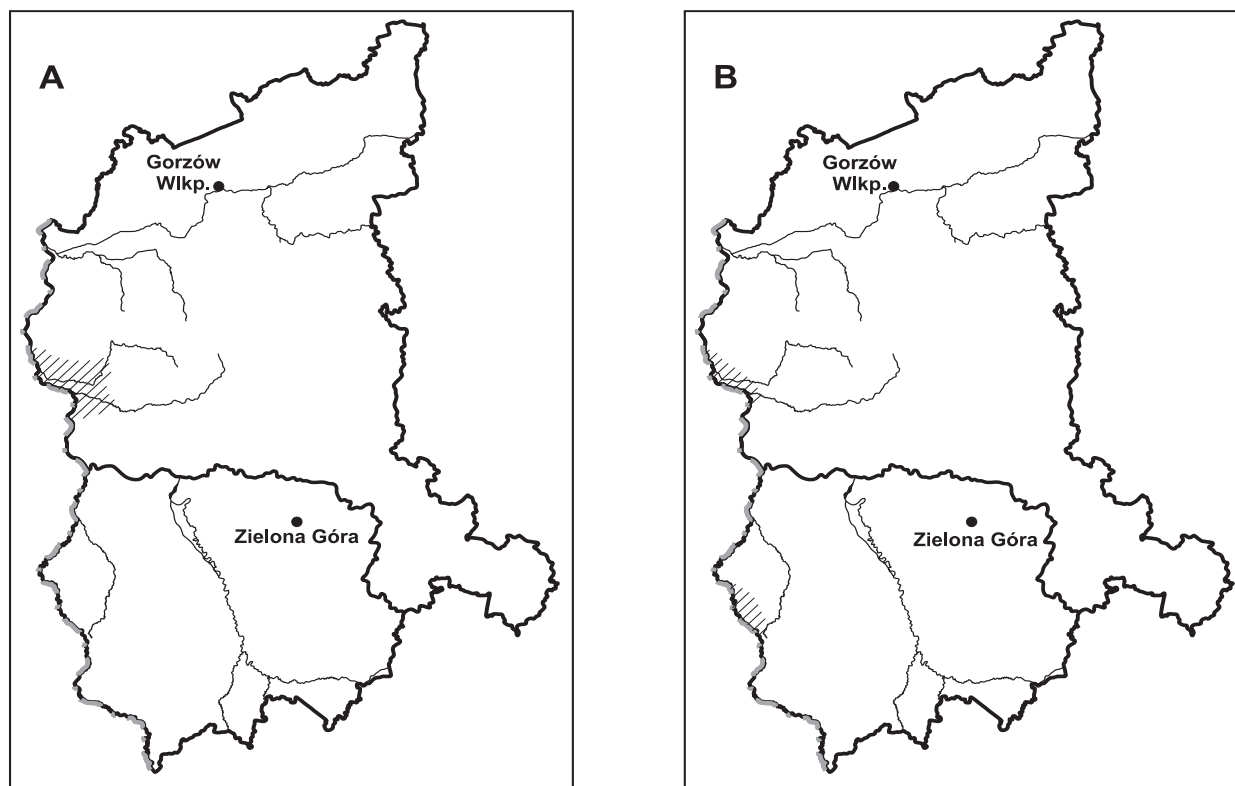
1) Środowiska wodne (wody powierzchniowe), głównie zbiorniki wód stojących i wolno płynące, meandrujące ciekły o rozbudowanej strefie przybrzeżnej i li-

toralnej. Są to potencjalnie całoroczne siedliska żółwia błotnego. W odniesieniu do tego gatunku, najbardziej zagrożone są tereny przygraniczne położone pomiędzy Świeckiem i Uradem (Ryc. 2A), oraz może nieco bardziej na południe rejon Cybinki - Rąpic.

2) Nasłonecznione, otwarte i typowo kserotermiczne siedliska położone w rejonach ww. miejscowości oraz innych regionach województwa, porośnięte z rzadka ciepłolubną roślinnością. Środowiska te są miejscami łągowymi gadów, głównie żółwia błotnego i jaszczurki zwinki.

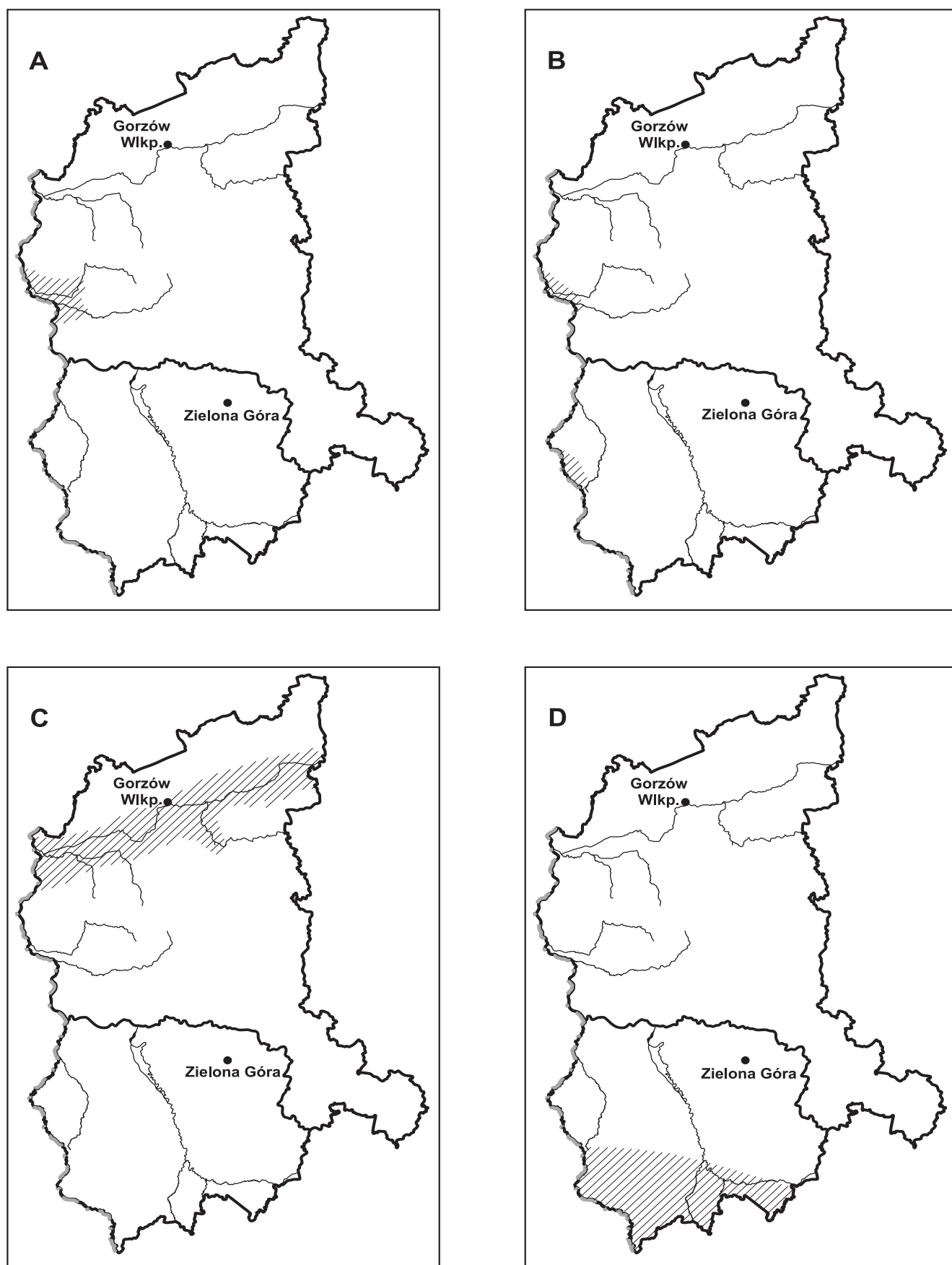
3) Otwarte trawiaste i częściowo zakrzaczone tereny o charakterze ekotonalnym (mieszanka różnych zespołów roślinności), głównie w rejonie Uradu - Maczkowa - Białkowa - Rybocic - Świecka (Ryc. 2B), które zasiedla przede wszystkim gniewosz płamisty i jego najczęstsze ofiary tj. jaszczurki zwinki.

Wyżej wymienione siedliska gadów zostały zasadniczo zinwentaryzowane dopiero w ostatniej dekadzie. Nie należy wykluczać, iż również cenne stanowiska ciągle czekają na odkrycie.

Ryc. 2. Najbardziej zagrożone siedliska; A - żółw błotny,

B - gniewosz płamisty

Ryc. 3. Rejony decydujące o przetrwaniu najcenniejszych populacji gadów;
A - żółw błotny, B - gniewosz plamisty, C - zaskroniec zwyczajny, D - żmija zygzakowata.

C. Rejony decydujące o przetrwaniu najcenniejszych populacji gadów

Jak już powyżej podkreślono wiedza na temat rozmieszczenia gadów w województwie lubuskim nie jest jeszcze pełna. Jednakże według aktualnego stanu wiedzy można stwierdzić, że biorąc pod uwagę jeden z najrzadszych gatunków - żółwia błotnego, kluczowymi miejscami mogącymi przyczynić się do jego utrzymania w regionie są niewątpliwie: dolina rzeki Ilanki i być może także dolina rzeki Pliszki, zwłaszcza w ich końcowych odcinkach (Ryc. 3A), oraz pobliskie kanały, stawy, rozlewiska, bagna i rowy melioracyjne. Niezachowanie tu we właściwym stanie zarówno sie-

dłisk wodno-błotnych jak i lądowych (kserotermicznych) - mimo podejmowana prób czynnej ochrony - w bardzo krótkim czasie może przyczynić się do zaniku tych populacji. Jest to o tyle istotne, że jak się okazuje wg najnowszych badań autora, żółw błotny jest tradycjonalistą, który rokrocznie zimuje w tych samych miejscach, zaś samice zazwyczaj na tych samych stanowiskach składają jaja. Degradacja tych miejsc spowoduje nieodwracalne rozproszenie się osobników populacji i stopniową likwidację, a jej odbudowanie przypuszczalnie nie będzie możliwe.

Żółw błotny spotykany jest także w innych częściach województwa, nigdzie jednak nie tworzy tak licznych zgrupowań i należy się spodziewać, że stanowiska te prędzej czy później przestaną istnieć, choć

Zabezpieczanie poboczy dróg gęstą siatką żyłkową jest śmiertelnym zagrożeniem dla wielu zaskrońców zwyczajnych (fot. L. Muszyński /PAP/, rejon Gorzowa Wielkopolskiego - maj 2008 r.; budowa obwodnicy Gorzowa; inwestycja Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad).

podejmowane są próby ich zasilania młodymi, wyhodowanymi w niewoli osobnikami.

Żółw błotny na ww. obszarach bezwzględnie wymaga ochrony czynnej, perspektywicznej i opartej na dogłębnej znajomości zwyczajów poszczególnych populacji, gdyż w każdym miejscu upodobania przedstawicieli tego gatunku mogą przedstawiać się nieco inaczej.

Biorąc pod uwagę inny bardzo rzadki gatunek – gniewosza płamistego, za kluczowe stanowiska dla jego egzystencji należy uznać trawiaste tereny położone w strefie nadgranicznej w rejonie Świecka - Uradu - Maczkowa - Białkowa (Ryc. 3B). Jak już wspomniano są to przypuszczalnie najbardziej liczebne polskie populacje. Liczebność gatunku w tym regionie może być szacowana na około 100-150 dorosłych osobników. Gatunek ten również regularnie stwierdzany jest w obrębie wrzosowisk k. Zasiaków jak również nieco bardziej na południe k. Świętoszowa i Leszna Górnego (Bory Dolnośląskie; pogranicze województwa lubuskiego i dolnośląskiego). Tereny te jednak należy uznać za niedostatecznie poznane, ale potencjalnie również bardzo ważne dla zachowania ginących populacji gniewosza i innych gatunków naszych gadów (mat. wł. niepublikowane).

Także pozostałe gatunki gadów z roku na rok są coraz rzadsze. Zwłaszcza obserwacje te dotyczą zaskronca zwyczajnego, który choć miejscami jeszcze dość pospolity ponosi ogromne straty na drogach, w miejscach przecinania ich odwiecznych szlaków migracyjnych z starymi i nowobudowanymi drogami. Szczególnie duże straty z tego powodu gatunek ten ponosi w regionach Rzepina - Starościna, Kostrzyna, Słońska, Międzyrzecza, Lipiek Wielkich (Puszcza Notecka) i Sławy. Na każdym z wymienionych miejsc straty rokrocznie sięgają tysięcy różnowiekowych osobników (Najbar 2005b, mat. wł. niepublikowane). Ostatnio także pojawiły się nowe zagrożenia dla tego gatunku, które przyczyniają się do znaczącej redukcji jego liczebności. Są nimi siatki żyłkowe, którymi zabezpiecza się pobocza dróg przed nawiewem gleby i materiału roślinnego na powierzchnię szos (Żytnicki 2008) (fot.).

Za bardzo istotny obszar dla utrzymania stabilnej liczebnych populacji zaskronca można uznać całą Kotlinę Gorzowską, aż po kompleksy leśne i wodne Puszczy Noteckiej (Ryc. 3C).

Za istotne obszary dla żmii zygzakowatej należy uznać południową część województwa począwszy od Lipinek Łużyckich - Żar - Żagania po rejon Szprotawy, Leszna Dolnego, Leszna Górnego, Piotrowic i Przemkowa (pogranicze woj. lubuskiego i dolnoślą-

skiego) (Ryc. 3D). Zasiadła ona tu zwłaszcza bory sosnowe i rozległe wrzosowiska. Spotykana jest jednak okazjonalnie i najprawdopodobniej nigdzie nie tworzy bardzo liczebnych populacji.

Na koniec warto także wspomnieć o stanowiskach, na których w nieodległej przeszłości dokonano pojedynczych obserwacji jaszczurki zielonej. Są one zlokalizowane na wrzosowiskach nieopodal Gubina. Jednakże mimo wielokrotnych poszukiwań ostatnio nie udało się jej odnaleźć. Są to jednak okolice gdzie potencjalnie może ona jeszcze występować.

D. Najważniejsze zagrożenia dla gadów i sposoby zachowania ich zasobów

Gady należą do grupy gatunków, które bardzo szybko zanikają w wielu typowych dla siebie środowiskach całej Europy, w tym również w Polsce (np. Głowaciński, Rafiński 2003). Przyczyn tego stanu rzeczy jest wiele, jednak specjaliści głównie wymieniają dewastację ich siedlisk związaną z:

- 1) zanieczyszczeniem środowiska wodnego;
- 2) zmianami stosunków wodnych;
- 3) likwidowaniem, regulowaniem cieków wodnych i zbiorników wód stojących;
- 4) pożarami (w tym wypalaniem traw);
- 5) zalesianiem tzw. nieużytków;
- 6) fragmentacją siedlisk (budową dróg przy jednoczesnym braku przepustów podziemnych dla małych i średnich zwierząt); największe straty z tego typu działalności ludzkiej ponosi padalec zwyczajny i zaskroniec zwyczajny;
- 7) stosowaniem oprysków pestycydami, co ma znaczący negatywny wpływ na gatunki owadożerne, głównie jaszczurki;
- 8) intensywną, wielkoobszarową działalność rolniczą przy użyciu ciężkiego sprzętu (duże straty gady ponoszą obecnie w wyniku wprowadzenia w życie uregulowań Unii Europejskiej, związanych z otrzymywaniem dopłat do uprawy ziemi w zamian za zaorywanie pól, które częstokroć przez wiele lat nie były użytkowane);
- 9) kolekcjonowaniem i zabijaniem gadów (głównie węży) przez człowieka;
- 10) obecnością i oddziaływaniem inwazyjnych (obcych) gatunków drapieżników (głównie norki amerykańskiej i jenota) i zbyt dużą populacją rodzimych drapieżników (lisa, borsuka).

W zależności od rozpatrywanego gatunku ww. przyczyny mogą się kumulować dając ostatecznie

zwielokrotnione niekorzystne działanie. Dla stwierdzenia głównych czynników wpływających na utratę liczebności poszczególnych - konkretnych populacji, niezbędne jest podejmowanie odpowiednich badań i obserwacji, co w przypadku gadów bywa bardzo trudne do realizacji i jest czasochłonne.

Niewątpliwie, najlepszym sposobem ochrony ginących gatunków gadów jest eliminowanie ww. zagrożeń, a przede wszystkim mądra, poparta wnikliwymi obserwacjami terenowymi ochrona ich naturalnych siedlisk. W niektórych przypadkach (głównie żółwia błotnego) zachowanie lokalnych populacji związane jest z prowadzeniem skutecznej ochrony czynnej.

6.4. Wnioski dotyczące zasad zagospodarowania obszarów niekonfliktowych z ochroną gatunków gadów

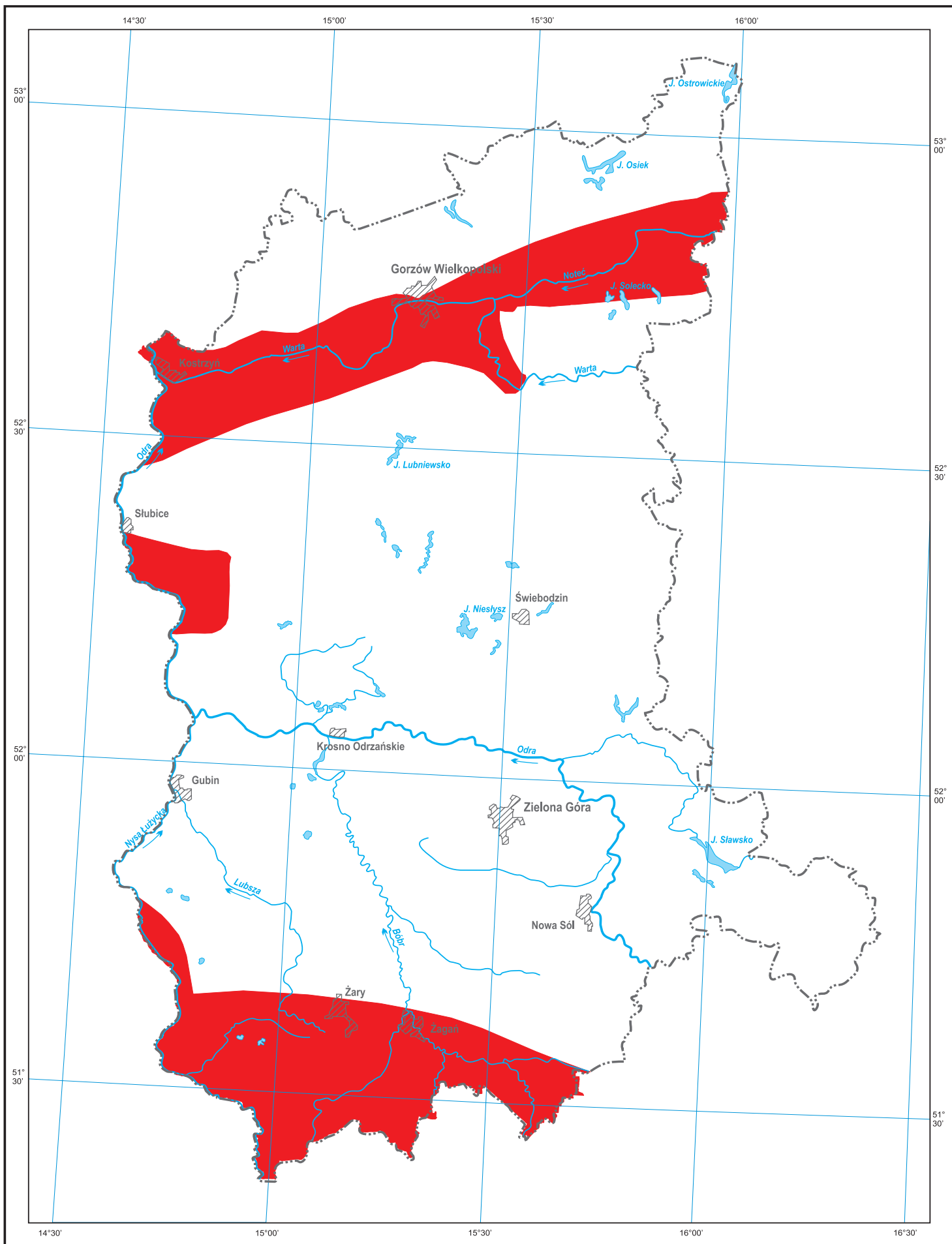
1) Podstawą podejmowania jakichkolwiek działań odnośnie gadów - także na obszarach niekonfliktowych - jest rzetelnie wykonana inwentaryzacja przyrodnicza terenu. Rzeźnienie wielu regionów województwa w tym zakresie jest jeszcze niedostateczne, co powinno szybko ulec zmianie.

2) Niektóre gatunki gadów prowadzą bardzo skryty tryb życia, stąd niewłaściwe rozpoznanie terenów pod względem faunistycznym - po inicjowaniu różnych inwestycji - częstokroć prowadzi do degradacji bądź wręcz nieodwracalnej dewastacji ich siedlisk.

3) Inwentaryzacje powinny przeprowadzać lub chociażby koordynować wyłącznie osoby kompetentne.

4) Obszary, na których występują najcenniejsze populacje powinny być poddawane stałemu monitoringowi. Jest to obecnie szczególnie istotne w przypadku żółwia błotnego, gniewosza plamistego i żmii zygzakowatej. Na obszarach zasiedlonych przez te gatunki częstokroć niezbędne jest także prowadzenie różnorodnej regularnej ochrony czynnej. W przypadku jej zaniechania sukcesja roślinności częstokroć prowadzi do obniżenia wartości siedlisk dla chronionych gatunków gadów, a nierzadko do wycofania się ich z tych terenów.

5) Z uwagi na fakt, że niektóre gatunki gadów chętnie wnikają do środowiska antropogenicznego (np. gniewosz plamisty), w takim środowisku także powinien być prowadzony monitoring i edukacja społeczeństwa, co może przyczynić się do uratowania niejednej populacji.

EKOFIZJOGRAFIA WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO

MAPA NR 5

10 0 10 20 30 40 km

Najcenniejsze obszary występowania gadów województwa lubuskiego

LEGENDA:

- Granica województwa
- Miasta
- Rzeki
- Jeziora
- Gady (reptilia)

OPRACOWAŁ: Marek Maciantowicz, Mariusz Goraj

ŹRÓDŁO: PGL Lasy Państwowe, Biuro Planowania Przestrzennego -
Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego

URZĄD MARSZAŁKOWSKI WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO
BIURO PLANOWANIA PRZESTRZENNEGO